

debat anmeldelser

HVEM ER FAGHISTORIKEREN?

REPLIK TIL PER H. HANSEN

■ ULRIK LANGEN

Per H. Hansens anmeldelse af min bog *Tyven – den utrolige historie om manden, der stjal guldhornene* (Politikens Forlag, 2015) i *Temp*, nr. 13, 2016, s. 196-211 er opsat med selvstændig overskrift og underrubrik, hvoraf det fremgår, at der er tale om ”tanker i anledning” af bogen. Det ligger således i kortene, at der er mere på spil end blot en anmeldelse. Fra første færd går anmelderen da også med stormskridt mod en diskussion af selve historiefagets rationale og udøvelse.

Det er en debat, der dukker op med jævne mellem, og den bekræfter hver gang fagets alsidighed og rummelighed. Det skal man ikke kimse ad. Hvis ikke vi diskuterede og kæmpede for vores forskellige måder at praktisere faget på, ville vi ingen vegne nå. I det stille vand er døden, i bølgerne livet, som ordsproget lyder. Derfor vil jeg gerne takke Per H. Hansen for at anmelde bogen og bruge den som afsæt til at markere sine standpunkter og til at eksplicite de krav, han mener, der bør stilles til historikere i hans ende af faget. Det er desuden et sympatisk træk ved anmeldelsen, at Hansen åbent fremlægger sin egen tvivl og sine løbende overvejelser. Og det er opmuntrende, at anmeldelsen ender med, at Hansen når til en afklaring om sit eget faglige ståsted (s. 209).

At Hansens kritik af bogen bygger på et fundamentalt andet syn på videnskab, end *Tyven* er skrevet ud fra, kan jeg ikke gøre noget ved. Det efterlader mig dog med en vis tristesse, at jeg i min bog ikke har formået at kommunikere mine iagttagelser og præcisere mine pointer, så de uden teoretisk apparatur og andre akademiske hjælpemidler kan annammes af en opvakt og rutineret læser som Hansen, og at jeg ligeledes har overladt for meget af forståelsen og for mange af

ræsonnementerne til læserens egen dømmekraft gennem implicite antagelser, end hvad man kan tillade sig i en faghistorisk bog, som Hansen kalder det. Jeg vil i det følgende forsøge at afhjælpe miseren ved at berøre enkelte af de aspekter, jeg har undladt at belyse i bogen.

PROBLEMSTILLING

Ordet "faghistorie" optræder i forskellige ordklasseformer og ordsammensætninger i anmeldelsen; faghistorie, faghistorikeren, professionelle faghistorikere, faghistorikernes rækker, faghistoriske bøger og faghistoriske hensyn. Hvis man med faghistorie mener historie som et videnskabeligt fag (Den Danske Ordbog), må faghistoriske bøger i sagens natur dække et meget bredt felt, hvad angår kronologi, emner, genstandsfelter, tilgange, traditioner og videnskabelige kommunikationsformer. Derfor er det godt, at Hansen fremlægger præmissen for sin anmeldelse ved at definere, hvad en faghistorisk bog i hans optik er, nemlig en monografisk tekst, der har en klar problemstilling (eller et forskningsspørgsmål), en forskningsdiskussion og en tydelig relevans for nutiden. Den faghistoriske bog ekspliciterer den anvendte teori, diskuterer resultater og besvarer det spørgsmål, som undersøgeren opstiller og som undersøgelsen tager udgangspunkt i.

Trods anmelderens mange venlige og rosende ord om *Tyven* og dens forfatter, er Hansen ikke sikker på, at bogen klarer hverken faghistoriebogsprøven eller det, Hansens kalder sin "egen personligt-faglige *so what*-test". Sidstnævnte handler om, at faghistorien skal hjælpe læseren "til at forstå, forklare og navigere i nutiden" (s. 202).

Hansen anerkender, at bogen *er* noget i egen ret, den er bare ikke en faghistorisk bog. Hvad er det så, der diskvalificerer *Tyven* og holder den ude af det gode selskab? Først og fremmest savner Hansen en "klar problemstilling" og undrer sig over, hvordan man overhovedet kan skrive en monografi uden at have et forskningsspørgsmål til at styre processen. Jeg kan forsikre anmelderen om, at processen skam har været stramt styret, men ikke af et snævert forskningsspørgsmål, der skulle forklare noget i fortiden for at forklare noget i nutiden, som Hansen gerne vil have det. Forskningsspørgsmålene (jeg foretrækker selv betegnelsen arbejdsspørgsmål) ligger på metaplanet og handler om, hvordan historikerens opdagelser, viden og indsigter kan omsættes til en meningsgivende skildring, der indeholder en række sideordnede undersøgelser og perspektiver på én og samme tid. Hvordan kan man skildre en fortidig proces, som man ikke ønsker reduceret til ét forskningsspørgsmål? Er det muligt at arbejde med en polyfonisk tilgang, der sætter sig ud over forskningsspørgsmålets uundgåeligt forenkende funktion og ad andre veje komme tættere på fortidens levede liv? Arbejdsspørgsmålene retter sig således ikke kun mod objekterne for undersøgelsen, men mod selve processen og undersøgelsens muligheder. Dét har været retningsgivende for *Tyven*. En tilgang, der således adresserer grundlæggende forhold omkring historisk erkendelse, må være relevant både for lægmandslæseren og faghistorikeren.

RELEVANS

Hansens relevanskriterier bunder i en opfattelse, der sætter samfundsrelevans i højsædet. Han fastslår, at historikere som udgangspunkt for deres undersøgelser skal stille "et væsentligt samfundsmæssigt spørgsmål" (s. 196) eller "et spørgsmål, hvis samfundsmæssige relevans er – eller bør være – indiskutabel" (s. 197). Det fastslås, at "faghistorie bør tage store og væsentlige problemstillinger op" (s. 202), og historikerne skal med deres værker belyse "væsentlige nutidige samfundsproblemer" (s. 207). Hansen opremser nogle eksempler herpå: "... globalisering, migration, etnicitet og identitet, ulighed, bæredygtighed, nationalisme, populisme, køns- og familiemønstre, terror, økonomisk vækst, (over)forbrug, finansiel ustabilitet, miljøproblemer m.m." (s. 202-203). Selvom der nok er delte meninger om, hvad "et væsentligt samfundsmæssigt spørgsmål" er, kan alle skrive under på vigtigheden og relevansen af de områder, Hansen opremser. Men jeg tror ikke, at humaniora (eller den såkaldte faghistorie mere specifikt) altid kan eller skal leve op til de relevanskriterier, Hansen opstiller.

Relevans er en flydende størrelse, der ikke nødvendigvis kan knyttes til konkrete nutidige samfundsproblemer, ligesom vejene til historisk erkendelse er mangfoldige og nødvendigvis ikke altid går via "en klar problemstilling". Jeg er humanist og ønsker med mine bøger, mine artikler og min undervisning at nå frem til helt elementære indsigter i, hvad det har villet sige at være menneske til forskellige tider, i forskellige sammenhænge, under forskellige vilkår og omstændigheder. Det betyder, at jeg arbejder med perspektiver, der ikke falder direkte ind under gængse samfundsvidenskabelige relevanskriterier. Tværtimod mener jeg, det er relevant at beskæftige sig med vilkår og processer i fortiden, der ikke umiddelbart kan genkendes og afspejles i en nutidig problematik. Det kan faktisk være en væsentlig pointe at fokusere på forhold i fortiden, der synes fuldstændig fremmede for nutiden. Jeg har – inspireret af humanisten Carlo Ginzburg – formuleret det synspunkt således i en lille artikel i nærværende tidsskrift:

"Fortidens fremmedartethed er det, vi lærer af. De anderledes handlinger og tænkemåder, historikerne finder i fortiden, lærer os ikke alene, at verden har set anderledes ud, men at fortidens mennesker også så anderledes på verden. I erkendelsen af, at man til andre tider har kunnet leve, forstå og indrette sig på en ganske anden måde, giver historikerne en erkendelse af, at andre verdner er mulige – også i fremtiden".¹

Relevans handler således efter min opfattelse også om indsigt og erkendelse, der ikke nødvendigvis kan relateres direkte til et nutidigt samfundsproblem, men til menneskers vilkår i bred forstand. Jeg har svært ved at se, hvordan en sådan relevansambition ligger uden for faghistorikerens arbejdsområde. Hvis relevans ale-

1 Langen, 'Andre mulige verdner', 145.

ne skal forstås ud fra en samfundsvidenskabelig definition af "væsentlige nutidige samfundsproblemer", er det en humanistisk falliterklæring. Og at en sådan relevansforståelse gøres til fællesnævner for "faghistorien", er der nok mange i "faghistorikernes rækker", der vil vægre sig ved. På samme måde vil en del faghistorikere sikkert mene, at det faghistoriske værk kan og skal fungere som andet og mere end en vejledning til at tage politiske og ideologiske valg i nutiden, sådan som Hansen foreslår. Det handler i bund og grund om forskelle i historiesyn.

MIKROHISTORIE

Adskillige gange i anmeldelsen karakteriserer Hansen *Tyven* som mikrohistorie. Der er tale om "den lille fortælling på mikroniveauet" (s. 197), mens jeg siges at benytte både en "bred mikrohistorisk tilgang" (s. 204), "holder mig på mikroniveauet" (s. 205) og generelt er inspireret "af mikrohistoriens ambition om at forstå det store i det små" (s. 205). I det hele taget får man indtryk af, at Hansen hænger fast i en måske lidt stiv og forsimplet dikotomi mellem den store og den lille fortælling, mellem makro og mikro. Når man som Hansen har sit ståsted i en samfundsvidenskabelig historieopfattelse, giver det naturligvis god mening at oprettholde dette begrebspar. Men jeg tror, det er muligt at sætte sig ud over den.

Jeg "vælger" ikke "mikroniveauet", som Hansen skriver, ligesom mikrohistorien faktisk ikke er min "primære inspirationskilde" (s. 198-99), selvom jeg tager udgangspunkt i et menneske. Hansen har ret i, at jeg er inspireret af Natalie Zemon Davis og til dels Robert Darnton. Dog mener jeg, at det er misvisende at kategorisere Davis og Darnton som mikrohistorikere. De har gennem deres alsidige og enestående arbejde inspireret vidt, bredt og alment – og lagt ud over det mikrohistoriske felt. Desuden er der trods alt sket noget siden mikrohistoriens storhedstid i 1970'erne og 1980'erne, hvilket har skabt et mangesidet udbud af mulige inspirationskilder. En af de mere interessante vendinger, som jeg har arbejdet med, er den såkaldte *histoire croisée*, hvilket jeg tidligere har berørt i en artikel.²

Historie croisée problematiserer mikrohistoriens opdeling af tekst og kontekst og dermed den analytiske konstruktion, der ligger implicit i den mikrohistoriske tilgang. Mikroperspektivet er jo ikke noget, der er givet, men noget forskeren konstruerer. Den mangfoldighed af relationer, som guldhornstyven Niels Heidenreich og hans familie indgik i, lægger op til en betragtningsmåde, der giver plads til mange niveauer. Det handler således ikke om at ændre skalaforholdene og zoome ind, som i mikrohistorien, men i stedet om at ad- og udskille henholdsvis de niveauer, der findes i de givne historiske situationer, der undersøges, og de niveauer, der skabes af undersøgeren og af undersøgelsen.

I ovennævnte artikel tilslutter jeg mig den kritik af mikrohistoriens kontekstualiseringsbegreb, som Jacques Revel har fremført.³ Tillad mig at citere følgen-

2 Langen: 'På kryds og tværs'. Om *histoire croisée*, se Werner og Zimmermann: 'Penser'.

3 Revel: 'Micro-analyse', 25-26.

de passus fra min artikel: "I det hele taget vil en *histoire croisée*-inspireret tilgang (som en konsekvens af selve perspektivvalget) sandsynligvis helt opgive idéen om at bruge 'konteksten' som analytisk redskab. Når fortidens niveauer alligevel er så sammenflettede, og observatøren så vidt som muligt forsøger at gå på kryds og tværs og retter sin analyse mod relationer og kontraster, udviskes skellene mellem det partikulære og det generelle. Konteksten opløses så at sige. Dertil kan man, som Jacques Revel, lidt polemisk sige, at kontekstbegrabet til tider har været brugt på en lidt for bekvem og doven måde. Enten gennem en retorisk brug, hvor konteksten indledningsvis præsenteres for at skabe en kendsgerningseffekt i forhold til det givne studie. Eller gennem en argumenterende brug, hvor konteksten udgør de generelle forhold, som en given partikulær realitet finder sin plads i. Eller gennem en tolkende brug, hvor der trækkes på generelle antagelser for at klarlægge særskilte situationer".⁴

Med dette citat er vi tilbage ved diskussionen om problemstillinger, og det jeg ovenfor har kaldt en polyfonisk tilgang, hvor der arbejdes med en række sideordnede undersøgelser og perspektiver på én og samme tid i en bestræbelse på at krydse mellem niveauerne for at skildre sammenhænge og modsætninger. Det er i mine øjne ikke det samme som mikrohistorie. At jeg i *Tyven* tager udgangspunkt i et menneske, gør ikke bogen til mikrohistorie. Tværtimod kræver polyfoni, at de enkelte samtidige stemmer kan udvikle sig selvstændigt og med samme styrke, i modsætning til homofoniens mere forudsigelige samklang.

TEORI

For Hansen er det bevidste fravær af manifeste teoretiske bekendtgørelser i *Tyven* et problem. Hansen kan med god ret kalde mig post-teoretiker. Men ikke i den forstand, at det for mit vedkommende "nu må være slut med al den teori og refleksion over historisk viden" (s. 205). Refleksionen foregår blot med et andet formål end at vise faghistorikerne, hvilke teorier der kan jongleres med. Det handler tværtimod om at undgå den teoretiske parfumering og i stedet omsætte den teoretiske inspiration i en tekstlig praksis, der så at sige skal kunne klare sig selv. Jeg skal prøve at vise, hvad jeg mener.

Hansen har ganske ret, når han med et citat fra bogen (om guldhornsguld og guldsmedenetværk) peger på, at jeg har fundet inspiration i Aktør-Netværks-Teori (ANT). En måske endnu mere illustrativ passage er nedenstående, hvor jeg beskriver de såkaldte assistenshussedler, som det statslige pantelånerkontor Assistenshuset udstedte som bevis på pantsættelser. Assistenshussedlerne spiller en væsentlig rolle som en slags værdipapirer, der kunne viderepantsettes ud i det økonomiske system; noget, der havde afgørende betydning for Niels Heidenreich og det liv, han og hans familie levede efter ankomsten til København i 1787:

4 Langen: 'På kryds og tværs', 263.

”Det er en slags papirets rejse, papirets kraft. Det daler fra det statsautoriserede Assistenshus ned gennem de sammenfiltrede lag af fattige københavnere, marskandisere, pantelånere og grå økonomiske transaktioner. Papiret binder pantelånerstaten, genstanden, sættekonen, pantsætteren og de grå pantelånere sammen. Når der ikke kan presses mere ud af den fraværende genstand, når papiret er så godt som slidt op af at skrifte hænder, vender en eller anden københavner tilbage til Assistenshusets ildelugtende gård, træder frem ved skranken med papiret i hånden og indløser genstanden. Det er ikke sikkert, at det er den oprindelige ejermand” (s. 42-43).

For en ordens skyld skal jeg nævne, at den omtalte genstand her bruges som en fællesbetegnelse for en given pantsat genstand, som således er fraværende og blot repræsenteret gennem assistenshusedlen (papiret), som jo så også er en genstand i sig selv – et materielt udtryk for værdi. En sættekone er en kvinde, der mod en beskeden betaling pantsætter genstande for anonyme borgere, der således undgår at lade sig se på Assistenshuset. Også selve Assistenshuset med den ildelugtende gård spiller en væsentlig rolle som *sted* i den citerede passage.

Passagen har – lige som andre dele af bogen – fundet inspiration i teorier om netværk og materialitet. Ikke i en identificerbar passus eller konkluderende sætning i en bestemt tekst, men bl.a. med udgangspunkt i den af Hansen nævnte artikel af Bo Fritzboeger og i antologien *Materialiseringer. Processer, relationer og performativitet* – særligt Tine Damsholt og Dorthe Gert Simonsens indledende artikel, s. 9-37.⁵ Bogen er opført i *Tyvens* litteraturliste.

I al ubeskedenhed mener jeg, at den ovenfor citerede passage (i kombination med det eksempel, Hansen giver, og mange andre) viser en konkretiseret og sproglig *brug* af teorien, ikke en refleksion eller pligtskyldig reference til ære for fagfællerne. Jeg giver således mine læsere mulighed for at stifte bekendtskab med ANT i konkretiseret, læsbar form. Det sker så på bekostning af Hansens krav til en faghistorisk bog, men alligevel ud fra en antagelse om, at faghistorikerne trods alt nok kan følge med.

At jeg lader papirer, der substituerer ikke-tilstedeværende genstande, og den ikke-eksisterende kaptajn Allong Bruun (en af Niels Heidenreich opdigtet person) indgå som aktanter, er et forsøg på at operationalisere ANT-tilgangen ud fra en idé om fravær.⁶ Ikke mindst fordi bogen også handler om det ultimative fravær, nemlig om destruktionsen af nogle af de ypperste kulturgenstande, der nogensinde har fandtes i en dansk samling. Genstande, der ikke længere eksisterer, men er så betydningsfulde i deres fravær, at Nationalmuseet stadig i dag udstiller kopier af dem.

Læg i det hele taget mærke til, hvor meget genstande og steder fylder i bogen. Det blev i øvrigt bemærket af en dagbladsanmelder, der således fremhævede be-

5 Fritzboeger: 'Mikrohistorie' og Damsholt o.a.: *Materialiseringer*, 9-37

6 Om brugen af den fiktive figur Allong Bruun, se Langen: 'Forsvar', 441-44.

handlingen af "bygninger, bohaver, redskaber, teknik osv" i bogen.⁷ Det tillader jeg mig at se som en form for bekræftelse af, at det er lykkedes mig at indskrive materialitet og rum som afgørende parametre i min undersøgelse og fremstilling – uden hjælp fra den teoretiske eksplicitering. Det er helt forståeligt, at Hansen har overset dette materialitets- og rumaspekt i *Tyven*, fordi han med sit historiesyn og sine relevanskriterier naturligvis leder efter noget andet i et faghistorisk værk.

Genstande og steder udgør altså et vigtigt, implicit omdrejningspunkt i bogen. Ikke mindst på grund af materialiteternes indflydelse på Niels Heidenreichs liv og skæbne – lige fra den globus, han lavede til de russiske fyrster i Horsens, over falske pengesedler til guldhornsguldet i amorfe gestalter og fængselsværkstedernes maskiner, som han vedligeholder. Og på grund af stedernes og rummernes indflydelse på hans tilværelse og gerninger – lige fra latinskolestuen i Horsens, over køkkenet, hvor han omsmeltede hornene, til fængselskirkerummet og tugthusets sovesale. På den måde hænger steder og genstande uløseligt sammen med mennesker og begivenheder.

Materialitet og rum fører videre over i perspektiver om identitet og selviscenesættelse, der forandrer sig og blandt andet finder sine forskellige udtryk i de mange ansøgninger, Heidenreich skriver, lige fra ansøgninger til Den Reiersenske Fond om pengehjælp til udvikling af en brilleglasslibemaskine til benådningssøgninger til kongen. Her kommer Davis' "fiction in the archives" ind, hvilket Hansen også bemærker, ligesom også hendes overvejelser om forståelsen af identitet i historiske sammenhænge, som jeg ikke nævner i min bog, har inspireret.⁸ Som en sidebemærkning kan jeg øvrigt føje den franske historiker Arlette Farge til listen af inspirationskilder, når det gælder, hvordan historikeren rustet sig til arbejdet med fortidens ord i arkivet. Forholdet mellem historikeren og arkivmaterialet, mellem teori og heuristik, er mere kompliceret end som så, fordi teorierne uvægerligt trænges lidt i baggrunden, når pillearbejdet går i gang, og der fremtræder andre tråde, linjer og spørgsmål, end man havde forventet. Hvad enten man vil det eller ej, bliver en fintmærkende og følelsesbetonet tilgang nærmest uundgåelig, når man bemægtiger sig andre menneskers og andre tiders ord. Men den erkendelse går nok ikke indenfor den samfundsvidenskabelige del af historiefaget.⁹

Sidst, men ikke mindst, sættes materialitet, rum og identitet i relation til det grå penge-, låne- og ædelmetalmarked i København og de sociale og identitetsmæssige forhold, der knytter sig til markedet. Derfor må jeg blankt indrømme, at det ærgrer mig, at en erhvervs-, markeds- og finanshistoriker som Hansen ikke kan få øje på det uden at blive præsenteret for en "klar problemstilling". Her har min fortælling åbenlyst fejlet. Derimod forstår jeg bedre, at en faghistoriker, der

7 Heiberg, 'Hvordan?'

8 Davis: 'On the lame'.

9 Farge: 'Histoire, événement, parole'.

som Hansen primært har det 20. århundrede som sit forskningsmæssige genstandsfelt, ikke med det samme opdager bogens væsentlige implicitte (faghistoriske) problemstillinger om enevældens snørklede system af tildeling og fratagelse af ære og frihed, om patron-klientrelationer, om familieforhold, om moralsk blindhed, om overlevelse og strategier i et københavnsk fængsels mikrokosmos – og om identitet, relationer, materialitet og netværk i residensstaden. Her skulle Hansen måske bare have ladet sig rive med og lære noget om den del af fortiden, han som faghistoriker ikke er så fortrolig med. Det er vel også det, vi faghistorikere kan bruge hinanden til. At lære noget af hinanden. Ikke kun om nutiden, men også om fortiden.

LITTERATUR

- Damsholt, Tine, Dorthe G. Simonsen og Camilla Mordhorst (red.): *Materialiseringer. Processer, relationer og performativitet*, Aarhus, 2012.
- Davis, Natalie Zemon: 'On the lame', *American Historical Review*, vol. 93, nr. 3, 1988, s. 572-603.
- Farge, Arlette: 'Histoire, événement, parole', *Socio-anthropologie*, nr. 2, 1997, Publications de la Sorbonne, on-line 15. januar 2003, <https://socio-anthropologie.revues.org/29> (10-01-17).
- Fritzbøger, Bo: 'Mikrohistorie og Aktør-Netværks-Teori. Kontekst, repræsentation og relevans', *Temp*, nr. 5, 2012, s. 104-25.
- Heiberg, Steffen: 'Hvordan kunne det ske, at de blev stjålet?', *Politiken*, 20. august 2015.
- Langen, Ulrik: 'På kryds og tværs. Franske revolutionsemigranter 1789-1814 og *histoire croisée*', Fossat, Sissel Bjerrum, Anne Magnussen, Klaus Petersen og Nils Arne Sørensen (red.): *Transnational historie*, Syddansk Universitetsforlag, 2009, s. 251-66.
- Langen, Ulrik: 'Andre mulige verdner', *Temp*, vol. 11, 2015, s. 143-45).
- Langen, Ulrik: 'Forsvar for kaptajn Allong Bruun. En replik til Mikkel Leth Jespersen', *Historisk Tidsskrift*, 2016, nr. 2, s. 441-44.
- Revel, Jacques: 'Micro-analyse et construction du social', Jacques Revel (red.): *Jeux d'échelles. La micro-analyse à l'expérience*, Paris 1996, s. 25-26.
- Werner, Michael og Bénédicte Zimmermann: 'Penser l'histoire croisée: entre empirie et réflexivité', *Annales. Histoire, Sciences Sociales*, rk. 58, nr. 1, 2003 s. 7-36.

ULRIK LANGEN,
 PROFESSOR
 SAXO-INSTITUTTET,
 KØBENHAVNS UNIVERSITET,
 EMAIL: FRW104@HUM.KU.DK